

ASEAN'DA KAMBOÇYA: STATÜ, STATÜKO VE BÖLGESEL DÜZEN

CAMBODIA IN ASEAN: STATUS, STATUS QUO AND REGIONAL ORDER

Süleyman TEMİZ*

Doç Dr., İğdir Üniversitesi, İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Aslıhan İĞDIR AKARAS

Dr. Öğr. Üyesi., İğdir Üniversitesi, İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öz: Kamboçya'nın ASEAN'daki rolü, özellikle bölgesel istikrar ve başta Çin ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere bölge dışı faktörler bağlamında, fırsatların ve zorlukların ilginç bir dinamik tezahürüdür. Ayrıca Kamboçya, bölgesel anlaşmazlıkların ve bölgede ekonomik ve siyasi etkisi giderek artan bir Çin'in ortasında ASEAN'daki statükosunu kaybetmeden dengeli bir dış politika izleme zorluğuyla da karşı karşıyadır. Bu çalışma, Kamboçya'nın ASEAN'a entegrasyonunun ulusal kimliğini ve bölgesel düzeni nasıl şekillendirdiğini ifade ederken, aynı zamanda Kamboçya'nın ASEAN bölgesine olan etkisinin hem ASEAN açısından hem de küresel açıdan sonuçlarını incelemektedir. Kamboçya, ASEAN'ın kolektif güvenlik çerçevesinden yararlanırken, egemenliğini savunmada ve bölgesel karar alma süreçlerine eşit katılım sağlamada önemli aktör olmaya devam etmektedir. Bu çalışma, Kamboçya'nın ASEAN içindeki statüsünü güçlendirirken daha dayanıklı bir bölgesel düzeni teşvik etmek için stratejik duruşunu yeniden tanımlaması gerektiğinin de altını çizmekte ve konuya dair bir analiz sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamboçya, ASEAN, Güneydoğu Asya, Bölgesel Düzen, Güvenlik.

Abstract: The role of Cambodia in ASEAN is an intriguing dynamic, characterized by both opportunities and challenges, particularly in the context of regional stability and extra-regional factors, mainly China and the United States. Cambodia faces the challenge of pursuing a balanced foreign policy without compromising its status quo in ASEAN, amidst regional discord and the growing economic and political dominance of China within the region. This paper explores the development of Cambodia's national identity and its integration into ASEAN, while examining the implications of Cambodia's influence in ASEAN both regionally and globally. Cambodia has remained a significant player in protecting its sovereignty and ensuring co-equal partnership in regional decision-making processes, while benefiting from ASEAN's collective security framework. This paper also discusses the necessity for Cambodia to redefine its strategic posture in order to foster a more resilient regional order and to strengthen its position within ASEAN.

Keywords: Cambodia, ASEAN, Southeast Asia, Regional Order, Security.

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi/Received: 20 Kasım 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 1 Aralık 2024

Yayın Tarihi/Publication: 26 Aralık 2024

DOI: <https://doi.org/10.58640/asyar.1588616>

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

E-Mail: suleyman.temiz@igdir.edu.tr

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

dönem oldu. ASEAN'ın 50. kuruluş yıldönümünü kutlamak üzere Güneydoğu Asya ve ötesinde pek çok diyalog etkinliği düzenlendi. Toplantıda ASEAN bölgesini, ideolojik etkiden korumak, güvensizlik ve ekonomik dezavantaj arenasından kayda değer bir refah, daha fazla siyasi istikrar ve dış ortakların bazı önemli roller oynamayı hedeflediği daha büyük bir Asya başarısının bir parçası olması için kabul edilen hedefler gözden geçirildi. Bu sayede ASEAN'ı yeni ve zinde bir potansiyel bölgeye dönüştürmek amacıyla ASEAN'ın kurulmasına yol açan tarihi başarı hatırlandı ve destek sözleri yinelenildi. ASEAN'ın 50 yılı, geçmiş performansı, süregelen zorluklar ve ASEAN'ın 50 yıl sonra nasıl olacağı ya da neye dönüşeceği ile ilgili gelecekteki beklentilerine ilişkin çeşitli değerlendirmelerle de ortaya kondu. Esas soru ise dinamik ve belirsiz bölgesel siyasi sistemin ortasında ASEAN'ın nasıl daha anlamlı hale getirilebileceğiydi. ASEAN'dan beklentiler yüksek olduğu için, küresel arenadaki stratejik öneminin ve on üye ülkenin tamamı için uygunluğunun güvence altına alınması konusunda daha fazla çalışma yapılması gerektiği de vurgulandı. (Kamaruddin & Idris, 2019)

1967 yılında ASEAN'ın kurucuları olan Endonezya, Malezya, Filipinler Singapur ve Tayland bürokratları, bölgesel bir örgüt kurmaya karar verdiklerinde akıllarındaki ilk hedef, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş olgusunun ideolojik çekişmesinin ortasında, Güneydoğu Asya bölgesini giderek artan komünizm tehdidinden ve etkilerinden korumaktı (Temiz, 2024). Gümümüzde ASEAN gibi önemli bir birliğe ulaşmadan önce bölgesel bir işbirliği platformu kurma niyeti 1947'deki Asya İlişkileri Konferansı'ndan 1954'teki Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü'ne (Temiz, 2019a), ardından 1961'deki Güneydoğu Asya Birliği'ne (ASA) ve 1963'teki Maphilindo'ya kadar çeşitli aşamalardan geçmişti (Temiz, 2019b). Bazı ulus devletlerin kırılgan siyasi yapısı ve sosyal istikrarsızlıklarının yanı sıra bölgedeki komşu ülkeler arasındaki çözülmemiş sorunlar göz önüne alındığında, tek bir bölgesel şemsiyeyi gerçekleştirmeye yönelik ardışık çabalar bir türü sonuç vermedi. Güneydoğu Asya'daki ülkeler, sadece Tayland'ın bir bölümü hariç, uzun bir süre batılı devletlerin sömürgesi olarak hayatlarını devam ettirmişlerdi. Dolayısıyla o dönemde, ulusal bağımsızlık ve egemenlik için sömürgecilerle mücadele etme eğilimi, bölgesel koalisyon fikrinden daha ön plandaydı (Stockwell, 1999).

Sömürge idareleri birer birer ortadan kalktıktan sonra bile bölge istikrara kavuşamadı. Kısa bir süre sonra 1960'ların Soğuk Savaş ikilemi, 1965'ten 1975'e kadar süren ve Güney Vietnam hükümetinin çöküşünü takip eden, her iki taraf için de felakete sonuçlanan Vietnam Savaşı ile bölgede etkisini gösterdi. Vietnam Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte Kamboçya'daki 1970 darbesi ve Lol Nol liderliğinde cumhuriyete dönüşmesi (Sihanouk, 1970), bunun ardından Kızıl

Kmerler'in soykırım rejimi ve 1998'de tam bir barış ve istikrar süreci gerçekleşene kadar bölgede kargaşa devam etti. ASEAN'ın kuruluş aşamasında Kamboçya, Laos, Myanmar (Burma) ve Vietnam'ın birliğe katılması için davet gerçekleşmiş, ancak spekülatif gerekçelerle bu davet reddedilmişti (Keling, Som, N., S., & Ajis, 2011). Özellikle Malezya, Burma'nın birliğe katılması konusunda çok ısrarcı olmuştu. Burma o dönemde 1962'deki askeri darbenin etkilerinden muzdaripti ve General Ne Win'in iddia ettiği gibi katılımı reddetme, Burma'nın 'tarafsızlık politikasını' korumak içindi (Butwell, 1972, s. 902). Benzer şekilde Kamboçya, Laos ve Kuzey Vietnam da ASEAN'ın oluşumunu Batı'ya sırtını dönen bir başka girişim olarak görüp reddetti. Güney Vietnam ise katılmaya hevesliydi, ancak Kuzey Vietnam ile yaşadığı iç savaşın yükü altında ezilmekteydi ve belirsizlik devam etmekteydi (Gainsborough, 1993).

ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş, ASEAN'ın kuruluşunu teşvik etmiş, Soğuk Savaş kaynaklı küresel çatışmanın sona ermesiyle 1990'lar sonunda birliğin genişlemesinin de önü açılmıştır. Örneğin Brunei, 1984 yılında Malezya'dan ayrılarak egemen bir devlet olmuştur ve bu ise Güneydoğu Asya'daki devlet sistemlerinin ne kadar emekleme aşamasında olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. ASEAN Yolu ise bu bağlamda tasarlanmıştı. Asgari kurumsal bürokrasi, marjinal uluslarüstü yapı ve karar alma süreciyle ilgili olarak konsensüs oluşturmanın güçlü bir savunucusu ile bağlayıcı olmayan ortaklık ve işbirliğini gösteren bir ticari marka olarak konumlandırıldı (Temiz, 2024). ASEAN'ın 1976 tarihli Güneydoğu Asya Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nda (TAC) kabul edilen temel ilkelerden, "tüm ulusların bağımsızlık, egemenlik, eşitlik, toprak bütünlüğü ve ulusal kimliklerine karşılıklı saygı gösterilmesi ve birbirlerinin içişlerine karışılmaması" ilkesi, aynı zamanda ASEAN'ın politikalarının temelini oluşturmaktaydı (Yamakage, 2017). Elbette Kamboçya, böyle bir bölgesel düzene sırtını dönmedi.

2024 yılı Kamboçya için bir başka önemli dönüm noktasıdır ve Kamboçya'nın ASEAN'a katılımının 25. yıldönümüdür. ASEAN'daki 25 yıl, potansiyel ekonomik refahın, büyük siyasi ve diplomatik ivmenin yanı sıra, tutarlı bir bölgesel kimlik ve komşuluk diplomasisinin daha da sağlam bir şekilde inşa edilmesine yönelik tezahürlerle işaretlenmiştir. Bu çalışmada, günümüze kadar gelen tarihsel sürecin hem ASEAN hem de ASEAN'a katılan son üye devlet olarak, Kamboçya açısından katılım öncesi ve sonrasında meydana gelen etki ve dönüşümün bir analizini yapmak amaçlanmıştır. Ayrıca Kamboçya'nın ASEAN'a katılımı ile birlikte bugüne kadar elde ettiği başarı ve ilerleme de değerlendirilmiş, birlik içerisinde karşılaşılan sorunlar ve eksiklikler incelenerek, gelecekte Kamboçya'nın karşılaşılabileceği muhtemel zorluklarla başa çıkma konusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca çalışmada, Kamboçya'nın ASEAN içerisinde, dinamik bölgesel düzen konusunda ve özellikle Güney Çin Denizi meselesinde takip

ettiği politikaya atıfta bulunularak, ASEAN'ın mevcut Yapısına Dair Değerlendirmeler Dile Getirilmiştir.

1. ASEAN Öncesi Kamboçya'da Krallık, Cumhuriyet Ve Komünizm

1997'deki siyasi iç kriz nedeniyle Kamboçya'nın Örgüte üyeliği ertelenmiş ve yıllarca bu bölgesel gruplaşmanın gözlemcisi olmuştur. Nihayet Nisan 1999'da Kamboçya ASEAN'ın 10. üyesi olarak Örgüte kabul edilmiştir. Ancak bundan çok daha önce ASEAN ve Kamboçya arasında ülkenin siyasi sorunlarıyla ilgili çeşitli angajmanlar da olmuştur. ASEAN'ın 1967'deki kuruluş sürecinden Kamboçya'nın 1999'da birliğe üye olmasına kadar geçen süreçte Kamboçya'da rejim değişikliğine yol açan pek çok olay meydana gelmiştir. Ancak ASEAN, müstakbel bir birlik üyesi olarak değerlendirilen Kamboçya'nın meselelerini görmezden de gelmemiştir.

ASEAN 1967 yılında resmen kurulduğunda, dünyadaki pek çok bölge gibi güneydoğu Asya ve özellikle Kamboçya Soğuk Savaş'ın yansımalarına maruz kalmaktaydı. Kamboçya'nın siyasi iklimindeki belirsizlik ve istikrarsızlığa rağmen, dönemin Endonezya Dışişleri Bakanı Adam Malik, Kamboçya'nın ASEAN'ın bir parçası olması için Prens Sihanouk'a davetini ilk aşamadan itibaren ısrarla sürdürdü. Ancak Kamboçya Devlet Başkanı olarak Prens Sihanuk, Vietnam Savaşı'nda tuzağa düşmemek için tarafsızlık ve ittifak yapmama ilkesine sıkı sıkıya bağlı olduğunu, bununla birlikte ASEAN'ın dostu olduğunu ve hep öyle kalacağını ifade etmiştir (Merican, 2007, s. 7).

Kamboçya'daki durum, General Lon Nol ve Prens Sirik Matak'ın Mart 1970'te Prens Sihanuk'u devirmek için bir darbe düzenlemesiyle daha da kötüleşmişti (Poole, 1972, s. 148). Bu şekilde Kamboçya, ABD desteğiyle tarihte ilk kez bir Cumhuriyet oldu. Ancak yeni Cumhuriyet rejimi, ASEAN liderleri tarafından Kamboçya'nın meşru hükümeti olarak asla tanınmadı. Buna karşın Prens Sihanuk, bölgede geniş çapta bir destek kazandı. ABD yanlısı ordu liderliğindeki Khmer Cumhuriyeti rejimi altındaki Kamboçya, giderek ülkede bir iç savaşa yol açan büyük bölünmelere tanık oldu. ABD'nin bölgeden çekilmesiyle Lon Nol hükümeti başarısızlığa uğradı ve Kamboçya Nisan 1975'te Kızıl Kmerler'in vahşet rejimine girdi. Bu soykırımcı rejim, ülkeyi Çin ve diğer bazı komünist ülkeler dışında ASEAN da dahil olmak üzere dünyanın geri kalanından izole etmiş ve aynı zamanda Kamboçya'nın sosyokültürel, demografik ve siyasi manzarasında günümüze kadar sorunlar meydana getirmiştir (Haas, 1991).

Kamboçya ile ASEAN arasındaki ilişkiler, 1979 yılında Vietnam birlikleri ve Kampuchea Ulusal Kurtuluş Birleşik Cephesi'nin (UFNSK) tartışmalı müdahalesine kadar kesikti. Kızıl Khmerlerin çöküşünden sonra ASEAN, Çin ve ABD ile birlikte Vietnam'ı Kamboçya'nın egemenliğini işgal ettiği için kınamıştır. Vietnam birliklerinin Kamboçya'da bulunmasından günler sonra ASEAN, ASEAN Dışişleri

Bakanları özel toplantısı sonrasında ortak bir bildiri yayınladı (ASEAN, 1981). Yayımlanan bildiride, Vietnam ve Kamboçya arasındaki silahlı çatışmanın “Kampuchea'nın (Kamboçya) bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı silahlı müdahale” olarak görüldüğü vurgulanmıştır. ASEAN ayrıca, Vietnam birliklerinin Kamboçya topraklarından çekilmesi çağrısında da bulunmuştur.

Vietnamlıların yardımıyla Phnom Penh'de Kampuchea Halk Cumhuriyeti (PRK) olarak bilinen yeni bir siyasi rejim kuruldu (Huxley, 1987). Bununla birlikte, Kamboçya-Tayland sınırı boyunca başka hareketler de vardı; Prens Sihanouk'un FUNCINPEC'i, Son Sann'ın KPNLF'si ve Kızıl Kmerler fraksiyonu. Bu üç hareket 1982 yılında resmi olarak “Demokratik Kampuchea Koalisyon Hükümeti (CGDK)” adı altında birleşti. Bu koalisyon fraksiyonu, aylarca ASEAN ülkelerinin yardımı ve desteği ile tesis edildi ve Kamboçya'nın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki sandalyesini bu şekilde elinde tutması sağlandı. PRK hükümeti ile CGDK koalisyonu arasında 1980'lerin sonuna kadar zaman zaman çatışmalar yaşandı ve bu iki parti arasında müzakereler de gerçekleşti. 1988 yılında Kamboçya'da barış ve istikrarı yeniden tesis etmeye yönelik ilk girişim olan Jakarta Gayriresmi Toplantısı (JIM) bu müzakereler çerçevesinde ASEAN kriteri altında gerçekleştirilmişti (Prasad, 2017). Toplantı, Endonezya Dışişleri Bakanı Ali Alatas'ın güç paylaşım mekanizmasını çözüme kavuşturmak için Kamboçya Yüksek Ulusal Konseyi'nin kurulmasını önermesiyle üçüncü tura evrildi ve barış sürecini başka bir seviyeye taşıdı. 1989 yılında uluslararası baskılar sonucunda Vietnam, Kamboçya'daki askerlerini geri çekmeye başladı. 1991 yılında ise Kapsamlı Kamboçya Barış Anlaşması veya Paris Barış Anlaşması 19 ülke tarafından imzalandı. Çözüme yönelik bu kritik adım, barışı koruma ve barışı inşa etme misyonunu yürütmek üzere Kamboçya'daki Birleşmiş Milletler Geçici Otoritesinin (UNTAC olarak da bilinir) kurulması ile sonuçlandı (Keller, 2005).

1993 yılında Kamboçya'da Kızıl Khmerlerin boykotuna rağmen genel seçimler yapıldı. yeni hükümet seçimden sonra siyasi çıkmazı çözmek için iki başbakanın olduğu bir sistemle kuruldu; FUNCINPEC'ten Prens Norodom Rannariddh ilk başbakan, Hun Sen ise ikinci başbakan oldu. ASEAN, BM destekli seçimi hızlıca tanıdı. Siyasi ortam oldukça belirsiz olmasına rağmen bakanlar düzeyindeki çeşitli ASEAN toplantılarına Kamboçya davet edildi. 1995 yılında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı (TAC) imzalayan Kamboçya, aynı yıl bu birliğin gözlemcisi oldu. Mayıs 1997'de Kuala Lumpur'da ASEAN Dışişleri Bakanları, Kamboçya'nın Laos ve Myanmar ile birlikte aynı yılın temmuz ayında ASEAN üyesi olacağını açıkladı. Ancak Hun Sen'e sadık güçler ile Prens Norodom Rannariddh güçleri arasında tekrar çıkan çatışma, Kamboçya'nın ASEAN üyeliğinin ertelenmesine neden oldu. ASEAN, Temmuz 1997 girişiminden sonra Kamboçya'daki “barış sürecine” katkıda bulunmak amacıyla Tayland, Endonezya ve Filipinler olmak üzere üç ASEAN üyesi ülkeden oluşan ASEAN Troykası'nı

tesis ederek çatışmaların diplomasi yolu ile çözümüne fiilen katkıda bulundu (Jones, 2007). Siyasi reformlar ve Prens Rannariddh'in 1998'de ülkesine dönmesinin ardından Kamboçya, ASEAN üyeliğine kabul edilmek için Laos ve Vietnam tarafından da desteklendi. Nisan 1999'a kadar Kamboçya'nın ASEAN üyesi olarak statüsü Hanoi'de onaylandı ve ASEAN, bugünkü ASEAN-10 oldu.

ASEAN'a katılım başarılı olduktan sonra birçok gözlemci, Kamboçya'nın siyasi istikrarı sağlamak ve geliştirmek için gayret sarf ettiği siyasi kurumları da tanıdı. 1999 yılına gelindiğinde Kamboçya'nın yeni bir Senatosu, Anayasa Konseyi ve aktif bir parlamento muhalefet partisi vardı. Dış politikada da gelişmeler oldu. Vietnam ve Tayland ile ilişkiler eskisinden çok daha iyiydi. Kamboçya'nın siyasi altyapısı büyük ölçüde değişmiş olsa da, 1991 Paris Anlaşması'nın hükümleri bu ülkenin kalkınması için hala önemlidir. ASEAN'ın da ilkeleri arasında yer alan tarafsızlık ve birlik, temel odak noktaları olmuştur. ASEAN üyelerinin Paris Anlaşmalarının Kamboçya'nın siyasi geleceği için bir çerçeve olarak kalmasını sağlama yükümlülüğünün devam ettiği savunulmaktadır. 1990'ların başında ASEAN'ın Kamboçya ile angajman politikası, 1991 Paris Anlaşması ve 1993 Kamboçya Anayasası temelinde siyasi düzen ve demokrasinin yeniden tesis edilmesini ve böylece Kamboçya'nın üye olarak kabul edilmesini amaçlamaktaydı. Kamboçya, ASEAN üyeliğinin çeyrek asrı boyunca ulusal çıkarlarını korumak ve diğer üye devletlerin beklentilerine uyum sağlamak amacıyla bölgesel meselelere sürekli katılım konusunda önemli bir özveri de sergilemiştir. Kamboçya, kalkınmayı etkileyen bazı bölgesel anlaşmazlıklara ve tarihi çatışmalara rağmen, ASEAN'ın değerli bir üyesi olduğunu kanıtlamış ve ASEAN'ın siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel çerçevelerini geliştirmek için birliğin sağladığı fırsatları da değerlendirmiştir (Monychenda, 2022).

2. Kamboçya İçin Yeni Dostlar ve ASEAN

ASEAN'ın kuruluşu, ortak çaba ve fedakârlıklarla, dostluk ve işbirliği içinde birbirine bağlanan ulus devletlerin kolektif iradesini ortaya koymaktadır. ASEAN'ın bir parçası olduktan 25 yıl sonra Kamboçya, bu bölgesel gruba en son katılan ülke olmasına rağmen kayda değer fırsatlar ve başarılar yakalamıştır. Kamboçya 1999'dan bu yana ASEAN üye ülkeleri arasındaki yatırım akışından ve ticaretten olduğu kadar ASEAN'ın dış ortaklarından da büyük fayda sağlamıştır. ASEAN'ın siyasi güvenlik modeli, karşılıklı saygı ve müdahale etmemeye dayalı dış politika ve bölgesel istikrar üzerine inşa edilecek çerçeveyi sağlamıştır. Giderek artan bölgesel bütünleşme, ticaret olanaklarının yanı sıra sosyo-kültürel topluluğu ve bir bütün olarak ASEAN kimliğini daha da geliştiren fiziksel bağlantıları da artırmıştır.

1998'de kazan-kazan politikasıyla siyasi entegrasyona giden ve nihayetinde ASEAN'a kabul edilen Kamboçya'nın ekonomisi, hiçbir çatışma sonrası toplumla kıyaslanamayacak şekilde hızlı büyüyen

ekonomilerden biridir. Kamboçya, bölgesel ekonomik entegrasyonu derinleştirmek, pazar kapsamını ve ölçek ekonomisini genişletmek ve bölgedeki ekonomik engellerin en aza indirilmesine katkıda bulunmak için çaba göstermektedir. Kamboçya'nın ASEAN'a üyeliği çok sayıda perspektif sağlamış olsa da 1999 öncesinde ekonomik durumunun ne olduğunu tespit etmek önemlidir. 1993-1996 yılları arasında Kamboçya, makro-ekonomik istikrarı ve yıllık yaklaşık %7'lik istikrarlı bir GSYİH büyüme oranını yakalamış, kişi başına düşen gelir 150 USD'den 300 USD'ye yükselmişti. Bu dönemde Kamboçya'nın, 1997 yılında iki koalisyon hükümeti arasında bir iç çatışmaya yol açan siyasi belirsizliğe rağmen ekonomik girişimlerini istikrarlı bir şekilde geliştirdiği akılda tutulmalıdır. Kamboçya 1996'da %7 olan büyüme oranından 1997'de %2'ye düşen bir ekonomik yavaşlama ile mücadele etmişti. Bu durum para birimi olan Riel'in değer kaybı, dolarize olmuş ekonomik faaliyetler, enflasyon gibi çeşitli faktörlere bağlanmaktaydı. Ancak kapsamlı mali yönetim prosedürü ile ülke, hedeflere yakın kalmayı başarmıştır. Hükümet daha sonra ASEAN bölgesel ekonomik işbirliğini, iç ekonomik ortamı ve kurumsal reformları güçlendirme ihtiyacını ele almıştır. Kamboçya'nın ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi'ne (AFTA) katılımı, ülkenin ticaret hacmini ve bölge içi ticaret akışını daha da genişletmiştir. ASEAN Ekonomik Topluluğu (AEC) Planı, bölgesel ticaret politikalarının uyumlaştırılması ve standartlaştırılması yoluyla ticaret akışının daha serbest dolaşımına ve mal ve hizmet yatırımlarının kolaylaştırılmasına olanak da sağlamıştır (Temiz, 2020b).

Kamboçya'nın ASEAN'a katılımı, bölge içindeki ticaret hacminin 620 milyon ABD dolarından, 2017 yılında 6,6 milyar ABD dolarına yükselmesini sağlamıştır. Kamboçya'nın genel ticaret hacmi de yıllar içinde artmaya devam ederek 2017 yılında 2,7 milyar ABD dolarından yaklaşık 25 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. En önemli ihracat ürünü 2016 yılında toplam ihracatın neredeyse %70'ini oluşturan hazır giyim imalat ürünleri iken, ana ithalat ürünü tekstildir. Ayrıca Kamboçya coğrafi avantajı, ortaklığın bölgesel ve uluslararası işbirliği şeklinde genişletilmesi, 1999'da ASEAN ve 2004'te Dünya Ticaret Örgütü üyesi olması ve diğer ülkelerle yaptığı birçok ikili anlaşma nedeniyle o zamandan beri yatırım dostu bir ortam olarak görülmektedir. Dünya Bankası'na göre, Kamboçya'daki Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) 2000 yılında 118 milyon ABD dolarından 2017 yılında yaklaşık 2,7 milyar ABD dolarına kadar sürekli artış göstermiştir. 2023 yılında ise Kamboçya'ya yılın ilk iki ayında yaklaşık 1,3 milyar dolar Doğrudan Yabancı Yatırım girişi olmuştur. Bu da önceki yıllara kıyasla yatırımcı ilgisinde önemli bir artışı yansıtmaktadır. 2023 yılı sonunda toplam yatırım 4,92 milyar dolara ulaşarak 2022 yılındaki 4,03 milyar dolar seviyesinden %22'lik bir artış göstermiştir (KhmerTimes, 2024).

Asya ülkeleri (Çin, Japonya, Güney Kore) ve ASEAN ülkeleri (Malezya, Tayland ve Vietnam gibi) Kamboçya'ya en çok DYY girişi yapan ülkelerdir. Ancak ABD ve AB ülkelerinden de önemli miktarda

yatırım vardır. DYY Kamboçya'nın pazar genişlemesinin ana kaynağı olsa da ASEAN sayesinde Kamboçya'ya dünya GSYİH'sinin %30'unu ve küresel ihracatın dörtte birini oluşturan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık'a (RCEP) potansiyel erişim sağlamasına yardımcı olmuştur (Thangavelu, Vutha, Khov, Khong, & Tith, 2022, s. 202-6). Bu çerçeve, bir ASEAN üyesi olarak Kamboçya için büyük fırsatlar barındırmaktadır.

Kamboçya'nın ekonomik kalkınmasının tek kaynağı ticaret değildir. Ancak ticaret ağı özellikle ASEAN'a girişle birlikte dikey bir ivme yakalamıştır. ASEAN Ekonomik Topluluğu (AEC) bölge içinde işgücü hareketini kolaylaştırmış ve işgücünde yetkinliğin ve nitelikli işgücünün geliştirilmesini amaçlayan İnsan Kaynakları Geliştirme (İKG) girişimlerini de teşvik etmiştir. Bunun karşılığında bu vasıflı işgücü, iş ve gelişen pazarlar, Kamboçya'nın yerel ekonomisine yeniden katkı sağlamaktadır. Ancak Kamboçya'nın İKG unsurlarına bakıldığında yükseköğrenim, teknik ve mesleki eğitimin ihmal edildiği görülmektedir. Kızıl Khmer rejimi sırasında yükseköğrenim tamamen yok edilmişti. Hâlihazırda yükseköğretim kurumu sayısı artmakla birlikte, ihtiyaç duyulan kaynaklar ve bu kurumların kalitesi de sınırlı kalmaktadır. Ancak gelişim son derece olumlu bir ivmededir. Bu alana yatırım yapılması, gelecekte İKG boşluğunu kesinlikle dolduracaktır. Aksi takdirde eğitim kalitesi ile işgücünde ihtiyaç duyulan beceri arasındaki uyumsuzluk, önemli bir sorun olmaya devam edecektir (Rana & Ardichvili, 2014).

AEC vizyonunun bu bileşenleri iyimser olmakla birlikte ASEAN, üye ülkeler arasındaki eşitsizliğin de farkındadır. Kamboçya'nın ASEAN'a entegrasyonunun faydalarını en üst düzeye çıkarabilmesi için, kalkınma uçurumu daraltması ve bölgesel ekonomik entegrasyonun önündeki engeller konusunda daha yapıcı bir politika diyalogu yürütülmesi gerekmektedir. Bir ekonomik topluluk geliştirmenin getirdiği zorluklara rağmen Kamboçya'nın yabancı yatırıma açık olması ve ASEAN'dan aldığı destek, ekonomik kalkınmasının yükselmesini sağlamıştır. Kamboçya'nın ASEAN'a katılımından bu yana geçen 25 yıl boyunca, komşu ülkelerle ve ötesiyle ticari ilişkilerini geliştirmeye devam ettiği, bunun da yıllık %7'lik büyüme oranına ulaşılmasına ve ulusal ekonomik kapasitesinin güçlendirilmesine katkıda bulunduğu bir gerçektir.

3. Ortak Kimlik Sorunsalı

ASEAN ülkelerinin vatandaşları arasındaki bağ, çeşitli değişim programları, burslar ve turizm endüstrisi aracılığıyla kayda değer bir artış göstermiş olsa da ASEAN'a ilişkin kamuoyu farkındalığı veya genel anlayış, bölge genelinde hâlâ çok sınırlıdır. ASEAN, yukarıdan aşağıya, yani tavandan tabana doğru bir yaklaşım göstermektedir. Başka bir deyişle, her yıl yüzlerce toplantı yapılmasına rağmen, prosedür

normları ve her bir diyalog platformunun kendine özgü seviyesi, genel kamuoyu bir yana, bölge dışındaki bazı diplomatlar tarafından bile anlaşılması oldukça karmaşık olabilmektedir. ASEAN toplantıları ve açıklamaları ile ilgili bilgi ve güncellemeler, ilgili tarafları birlik içinde tutan farklı kanallar üzerinden yaygın bir şekilde paylaşılmaktadır. Bununla birlikte ASEAN hakkındaki bilgilerin örgün eğitimin erken aşamalarında, örneğin ders kitabı müfredatının bir parçası olarak, kapsamlı bir şekilde yer alması için sınırlı çaba da sarf edilerek, bölge ülkeleri arasında farkındalık sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu girişimler, genel itibarıyla yetersiz kalmaktadır.

ASEAN kimliği, bölge genelinde hâlâ gevşek bir şekilde tanımlanmaktadır. Kültürel çeşitlilik ve tarihi düşmanlık, Güneydoğu Asya halklarını etkileyen önemli unsurlardır ve bu nedenle ulusal kimlik, kolektif kimlikten daha ağır bastığı için ortak bir kimlik olarak ASEAN'a aidiyet duygusunun gelişimi zayıftır. Bazı ülkeler benzer kültürü paylaşıyor olsa da (Endonezya ve Malezya-Laos ve Tayland gibi) insanlar arasındaki algı, hâlâ tarihsel mirastan ve milliyetçi fikirlerden olumsuz etkilenmektedir. Aidiyet duygusu, aslında bölgesel kimliği bir bütün olarak etkilemektedir. Yani benzerliklere değer vermek yerine her ülke, kendi kökeni için söz konusu kültürün sahipliğini iddia etmekte, dolayısıyla da uğruna çabalanan kolektif bölgesel kimliğe zarar vermektedir (Temiz, 2020a).

Bir devletin uluslararası bir örgüte aidiyet duygusu, küresel toplum içindeki kimliğini ve katılımını artıran çeşitli faktörler tarafından şekillendirilir. Üyelik ve katılım temel unsurlardır; karar alma süreçlerine aktif olarak katılan ve girişimlere katkıda bulunan devletler daha güçlü bir aidiyet duygusu geliştirirler. Bu katılım sadece etki için bir platform sağlamakla kalmaz, aynı zamanda devletin ortak hedef ve değerlere bağlılığını da pekiştirir. Kültürel ve tarihi bağlar da önemli bir rol oynar. Tarihsel bağları veya kültürel benzerlikleri olan devletler genellikle birbirleriyle daha kolay ilişki kurar ve kuruluş içindeki kolektif kimliklerini geliştirirler. Bu ortak geçmiş, işbirliğinin ve karşılıklı desteğin artmasına yol açarak aidiyet duygusunu daha da pekiştirebilir. Bu noktada ekonomik ve siyasi faydalar da önemli motivasyon unsurlarıdır.

Devletler genellikle kendi ulusal çıkarlarına fayda sağlayacak kaynaklara, ticaret fırsatlarına veya siyasi ittifaklara erişim elde etmek için uluslararası örgütlere katılırlar. Bu faydalar gerçekleştiğinde, devletin örgüte olan bağlılığı güçlenir. Son olarak, üye devletler arasındaki sosyal bağlantı, aidiyet duygularını da güçlendirebilir. Ağ kurma fırsatları, paylaşılan deneyimler ve işbirliğine dayalı projeler, sadece siyasi veya ekonomik etkileşimlerin ötesine geçen bağlar sağlayarak uluslararası örgüt içinde daha derin bir topluluk duygusunu teşvik eder. Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, bir devletin küresel yönetişimin karmaşık ortamında, birliğin genel politikalarına

aidiyet duygusuna da katkıda bulunur. Kamboçya'da ise insanlar, tarihsel ikilem nedeniyle komşu ülkeler olan Tayland ve Vietnam ile hâlâ güven sorunu yaşamakta, ASEAN ise bu tedirginliği gidermekte yetersiz kalmaktadır. Kamboçya-Tayland sınır anlaşmazlığının yaşandığı 2008 ve 2011 yıllarında, Tayland ürünlerini ve o dönemde oldukça popüler olan Tayland dizilerini boykot etme eğilimi yaygındı. Vietnam'a karşı ise bazıları popülist politikaları kullanarak Vietnam karşıtı söylemleri yaymakta ve ülke genelinde etnik ayrımcılığı körüklemektedir. Tüm bunlar ise arzulanan uyumlu bir topluluğa doğru ASEAN entegrasyonunu ciddi şekilde etkilemektedir.

4. Kamboçya için ASEAN

Küçük bir ülke olarak Kamboçya'nın süper güçlerle, komşularıyla ve/veya batılı ülkelerle ihtilafa düşmek gibi bir durumu söz konusu değildir. Bu nedenle Kamboçya'nın ASEAN'a katılımı, Kamboçya'nın siyasi güvenliğini ve dış istikrarını arttırmak için büyük bir dostluk bağı ve diyalog platformu sağlamıştır. Ayrıca yabancı istilasına ve müdahalesine karşı koruma da sağlamış -eskiden olduğu gibi- ve Kamboçya'nın bağımsızlığını ve egemenliğini destekleyerek kuvvetlendirmiştir. ASEAN'ın Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, üye ülkeler arasında uyulması gereken net ilkeler belirlemektedir. Kamboçya'nın travmatik geçmişinden sonra halk, ülkenin barışçıl ortamı ve kalkınma gündeminin yeni bir çağını tanımlamak için çok çalışmıştı. ASEAN'ın Siyasi Güvenlik Planı, bölge genelinde siyasi kalkınmada kilit işbirliğinin ana hatlarını çizmekte, stratejik altyapı gelişimi için çerçeve sağlamakta, insan haklarının korunmasını teşvik etmekte ve daha fazlasını içermektedir. Bu plan, risk ve belirsizliklerin bertaraf edilmesinde önemli bir katalizör görevi de görmüştür.

Kamboçya, Kızıl Khmerler döneminde uluslararası toplumdan uzun bir süre izole edildikten sonra, 1991'de BM'nin ülkeye operasyon düzenlemesine kadar geçen sürede yeniden yapılandırılmak için büyük çaba sarf ettiği ASEAN'ın işbirliği gündeminden, kapsamlı ortaklığından ve sürekli angajman beklentilerinden büyük ölçüde faydalanmıştı. Kamboçya'nın ASEAN Entegrasyon Girişimi'ne (AEG) dahil olması, kalkınma açığını daraltmaya odaklanmasını ve yönünü netleştirmesini de sağlamıştır. AEG'nin temel alanları arasında altyapı, İKG, bilgi ve iletişim teknolojisi, bölgesel ekonomik entegrasyon için kapasite geliştirme, yoksulluğun azaltılması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi de yer almaktadır.

ASEAN Siyaset-Güvenlik Topluluğu 2025 Vizyonu, ASEAN halklarının barışçıl, uyumlu ve güvenli bir ortamda yaşayacağı, hoşgörü ve ılımlılık değerlerini benimseyeceği ve ASEAN temel ilkelerini, ortak değerlerini ve normlarını koruyacağı birleşik, kapsayıcı ve dirençli bir topluluk hedeflemektedir (Chairil, Putri, & Pertiwi, 2022, s. 278). Bununla birlikte toprak anlaşmazlıkları ve zorlu güvenlik meseleleri, bu işbirliği fırsatını sekteye uğratan kritik sorunlar olmaya

devam etmektedir; Güney Çin Denizi, Mekong ve ekonomik hakimiyet gibi kesişen konulardaki tartışma noktaları bunlardan bazılarıdır. 2008 ve 2011'de Preah Vihear davası nedeniyle yaşanan Kamboçya-Tayland anlaşmazlığı, süregelen müdahale etmeme ilkesi göz önünde bulundurulduğunda, ASEAN'ın üye ülkelerin çatışan sorunlarını çözmeye sahip olduğu sınırlı rolün, büyük hayal kırıklığına yol açtığını göstermektedir. Kamboçya, ASEAN'ın müdahalesini tercih ederken, Tayland ikili müzakereleri tercih etmiştir.

ASEAN Sosyo-Kültürel Topluluğu (ASKT) Planı, eğitim, sağlık, bağlantı, istihdam, yoksulluk ve daha fazlası gibi insan merkezli işbirliği faaliyetleri yoluyla, üye halklarının yaşam kalitesini arttırmayı amaçlamaktadır (Indrawan, 2016). ASEAN, üye devletlerinin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerinin farklılığına büyük önem vermektedir. Dolayısıyla ASKT, ASEAN halkının bir bütün olarak yararı için kararlı, katılımcı ve sosyal sorumluluk sahibi bir topluluğa sahip olmayı hedeflemektedir. Ortak araştırma, ortak konferans, kurumsal değişim, kültürel programlar gibi ikili ve çok taraflı ortamlarda giderek artan işbirliği çabaları, sosyo-kültürel topluma ilişkin diyalog mekanizmasının tüm hızıyla devam ettiğini de göstermektedir. Yıllık ASEAN zirvelerinin yanı sıra özel ve kamu politika araştırma kurumları, ASEAN bölgesi genelinde görüş ve tavsiyelerini paylaşmak üzere hükümetlerle etkileşim halinde olmaya devam etmiş ve bu çok paydaşlı yaklaşım, ASEAN temel ilkeleri üzerinde güçlü bir şekilde benimsenmiştir. Bunlar içerisinde en öne çıkan ise ASEAN Yolu'dur.

ASEAN Yolu, karşılıklı uzlaş, çekişmesiz pazarlık ve bölgede anlaşmazlıkların çözümünde bağlayıcı olmayan yaklaşımların tercih edilmesiyle belirginleşen kendine özgü bir etkileşim tarzını ifade etmektedir (Temiz, 2024, s. 262). ASEAN, kendisini milliyetçiliği aşan ve ticaretin serbestleştirilmesi ve kolaylaştırılması ve aynı zamanda siyasi işbirliği yoluyla bölgeselcilik teşvik eden bir örgüt olarak ifade etmektedir. Angajman, çeşitlilik içinde sağlam bir birlik oluşturmak ve tüm üye ülkeler arasında daha derin bir karşılıklı anlayışı geliştirmek amacıyla ASEAN Topluluğu'nun 3 sütununun tamamında¹ daha fazla işbirliği üzerine inşa edilmiştir. Kamboçya için fırsat, halkın desteklenmesi ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesinde yatmaktadır. Kamboçya, 1999'daki katılımından bu yana (ve hatta daha öncesinde gözlemci statüsündeyken) ASEAN'a katılım konusunda çok sayıda konferans ve programa katılmıştı. ASEAN topluluğu genelinde, gecekondularda yaşayan kentsel nüfus oranı 2000 yılında %40 iken 2012 yılında %31'e, parlamentoda kadın temsil oranı 2000 yılında %12 iken 2012 yılında %18,5'e ve ilkokula kayıt oranı 1999 yılında %92 iken 2012 yılında %94'e yükselmişti.

Her bir üye devlet arasındaki uyumlu ilişki, aynı zamanda ASEAN vatandaşları için geniş bir bölgesel bağlantı sağlamaktadır. Turizm,

¹ ASEAN Siyaset-Güvenlik Topluluğu, ASEAN Ekonomik Topluluğu ve ASEAN Sosyo-Kültürel Topluluğu.

bölge genelinde sosyal kalkınma, kültürel çeşitlilik ve ekonomik çeşitlilik açısından stratejik bir öneme sahiptir. ASEAN Turizm Anlaşması, yaşam kalitesinin, bölgesel barışın ve refahın geliştirilmesini amaçlamaktadır. Anlaşma, üye ülkeler arasında daha entegre bir turizm sektörü ve seyahat hizmetleri ağına olanak tanıyan ve aynı zamanda sosyo-kültürel çeşitliliği ve iş avantajını daha da arttıran ASEAN içinde işbirliği yapmak ve vizesiz seyahati kolaylaştırmak için kılavuz ilkeler belirlemektedir. Kısa bir süre önce Kamboçya, 2023 yılında 5.5 milyon ziyaretçi ile Vietnam ve Endonezya'nın hemen ardından turist artış hızında ASEAN'da 3. sırada yer almıştı. Kamboçya, turizm sektöründeki artışa ve ASEAN Turizm Anlaşmasına uyum sağlamak için halihazırda önemli ilerlemeler de kaydetmiştir. Kamboçya ve diğer üye ülkelerin bölgesel bağlantılardan elde ettiği seyahat kolaylığının yanı sıra, ASEAN kimliğinin bütünlüğü de bölgenin tek bir turizm destinasyonu olarak kabul görmesi için güçlü bir miktatıs olduğunu kanıtlamıştır. Her bir üye ülkenin benzersizliği ve kendine özgü karakteri, çok sayıda uluslararası turisti bir ülkeden diğerine seyahat etmeye çekmiştir. Genel olarak, ASEAN içi ve ötesi seyahat mekanizması, Kamboçya'ya ASEAN sosyo-kültürel topluluğu ile muazzam bir bağlantı kazandırmış ve uluslararası toplumla daha fazla ilişki kurulmasını sağlamıştır. Yakın zamanda ise Kamboçya, Tayland hükümetinin bölgedeki altı ülkeye "6 Ülke, 1 Destinasyon" adı altında tek vize politikasıyla turistik seyahat yapılmasını öngören planını da kabul etmiştir (Boyle, 2024).

Eğitim sektöründe Kamboçya, daha önce iç savaş ve özellikle Kızıl Kmer rejimi sırasında tahrip edilen tüm sistemin altyapısını rehabilite etmek ve yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Hükümet, beşeri sermayenin yeniden inşa edilmesinin sosyo-ekonomik hedeflerine ulaşmada ihtiyaç duyulan becerileri sağlayacağını farkındaydı. Kamboçya 1999'dan bu yana eğitim sisteminde önemli gelişmeler kaydetmiş olsa da Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu'nun Eğitim endeksinde 191 ülke arasında 146. sırada yer almaktadır. Diğer ASEAN üyesi ülkeler Eğitim Endeksinde dağınık bir şekilde sıralanmaktadır. Singapur, Malezya ve Brunei'nin üst sıralarda yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, işbirliği ve değişimin teşvik edilmesi sadece endekste daha alt sıralarda yer alan ülkeler için faydalı olmakla kalmayacak, aynı zamanda ASEAN'ın eğitim alanındaki genel sıralamasını da yükseltecektir. Kamboçya hükümeti eğitim sisteminin ve standardının geliştirilmesine büyük önem vermektedir, ancak özellikle kırsal kesimde fabrika işçileri için nispeten yüksek istihdam talebi nedeniyle ortaöğretimde okulu bırakma oranları yüksektir.

Yatırım cephesinde, Kamboçya Kalkınma Konseyi, Kamboçya Krallığı Yatırım Kanunu'nun 3. maddesine göre Kamboçya'daki yatırım ortamının geliştirilmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu yegane hizmet organıdır. Kamboçya son birkaç yıldır doğrudan yabancı yatırım için dostane bir ortam olarak görülse de, katı bürokrasi

süreci ve şeffaflık ve hesap verebilirlik konularındaki soru işaretleri ciddi endişelere yol açmıştır. Kamboçya hükümeti, yeni “Endüstriyel Kalkınma Politikası” kapsamında konseyin, politik karar alma, plan tasarlama ve uygulama ve sanayi sektöründeki zorlukları ele alma” konusundaki yetkisini artırmak için kurumsal reform arayışına girmiştir.

Kamboçya hükümeti, kurumsal kapasitesini ve yasaların uygulanmasını daha da güçlendirerek ve geliştirerek ülkedeki zorlukların üstesinden gelebilir. Bununla birlikte hükümetin, başlatılmış olan politikaları veya reformları kapsamlı bir şekilde uygulaması gerekmektedir. Örneğin, Kamboçya Kalkınma Konseyi reformu, bu yatırım değerlendirme kurumunu sadece kayıt tutaktan daha fazla bir role sahip olacak şekilde geliştirmektedir. Bu reform, bölge genelinde hem yerli hem de yabancı yatırımcıların güven ve itimadını daha da artıracaktır. Belirlenen politikalar daha kapsamlı bir şekilde yürürlüğe konmalı ve uygulanmalı, kamuoyuna duyurulması ise daha fazla teşvik edilmelidir. Örneğin, hükümet 2017 yılında sanayi sektörünü geliştirmeyi ve bölgedeki tedarik zincirinin bir parçası olarak “kalite, yüksek verimlilik ve daha iyi rekabet gücü” sağlamayı amaçlayan Ulusal Teknik ve Mesleki Eğitim ve Öğretimi kurarak vasıflı işgücü sorununa yanıt vermiştir. Bununla birlikte Başbakan Hun Sen, son beş yılda yaklaşık 400.000 kişinin katıldığı mesleki eğitim ve öğretime ulusal bütçeden daha fazla yatırım yapma sözü de vermiştir. Yapısal düzenlemenin diğer biçimleri arasında, yatırım akışını ve iş maliyetini kolaylaştırmaya yönelik politika reformlarına ek olarak ülkenin rekabetçi lojistik ana planının geliştirilmesi de yer almaktadır (Chrea, Yok, & Pak, 2020).

5. Kamboçya'nın Güvenlik Meselesi

Öncelikle anlaşılması gereken durum, ASEAN'ın sadece bölge ülkelerini bölge dışı güçlerden korumadığıdır. ASEAN aynı zamanda bölge ülkelerini birbirlerinden de korur ve bu durum akılda tutulması gereken bir özelliktir. Siyasi ve güvenlik meseleleri açısından ASEAN, müdahale etmeme politikası nedeniyle ülkeler arasındaki ve bölge genelindeki sert anlaşmazlıklara müdahale etme ve çözme konusunda çok sınırlı bir kapasiteye sahiptir. Bölgesel bir birlik olarak ASEAN, 2008 ve 2011 yılları arasında Kamboçya ve Tayland arasında Preah Vihear tapınağını çevreleyen alanla ilgili sınır anlaşmazlığına müdahale edememişti. Meydana gelen çatışma, Temmuz 2008'de Tayland ordusunun Kamboçya topraklarında bulunan bir Budist pagodasını işgal etmesinin ardından patlak vermişti. ASEAN'ın “bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne” saygıyı garanti eden Dostluk ve İşbirliği Anlaşması (TAC) ihlal edilmiş ve Tayland'ı cezalandırmak için herhangi bir önlem alınmamıştı/alınamamıştı. Kamboçya, BM ve ASEAN'dan bu ihtilafın barışçıl yollarla çözülmesini talep etmişti. Singapur'da düzenlenen ASEAN Bölgesel Forumu sırasında yapılan Başkanlık Açıklamasına göre ASEAN, antik Hindu tapınağı (Preah

Vihear) etrafındaki durumla ilgili ciddi endişelerini dile getirmiş ve her iki ülkeyi de bu anlaşmazlığı barışçıl bir şekilde çözmeye çağırmıştır, ancak bu anlaşmazlığa net bir çözüm bulunamamıştır (Temiz, 2024, s. 277).

Şubat 2011'de Preah Vihear tapınağının bulunduğu Dangrek Dağı'nda sık sık çatışma yaşandı. Kamboçya uluslararası yardım talebinde bulunurken, Tayland sorunu iki taraflı olarak çözmeyi tercih etti. Endonezya Devlet Başkanı Yudhyuno, Dışişleri Bakanı Marty Natalegawa'yı Kamboçya ve Tayland'a gönderdi. Natalegawa'nın yanı sıra Kamboçya ve Tayland Dışişleri Bakanlarının da davet edildiği Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısının ardından, hem Kamboçya hem de Tayland'ın ihtilafli bölgede bu durumu izlemek üzere Endonezya'dan silahsız gözlemcileri kabul etmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Bu gayri resmi ateşkes, çatışmanın tekrar patlak verdiği Nisan 2011 başlarına kadar sürdü ve her iki taraf da daha fazla çatışmayı önlemek için Endonezyalı gözlemcilerin bir tur daha gelmesi konusunda anlaşta. Preah Vihear davasına ilişkin 1962 tarihli kararın yeniden yorumlanması talebinin ardından Uluslararası Adalet Divanı (UAD) hem Kamboçya hem de Tayland birliklerinin çatışma bölgesinden çekilmesine hükmetti ve 2013 yılına kadar UAD dava kararını yorumlayarak gerginliğin sona ermesini sağladı (Pakdeekong, 2022). Bu çatışma ASEAN'ın TAC ilkelerini koruma konusundaki güvenilirliğini sorgulatmıştır.

ASEAN'ın bölgesel gerilimin etrafında manevra yapma kapasitesi sınırlıdır, hatta üye devletler arasında bile. ASEAN'ın yetkisi sadece ortak endişe bildirileri yayınlamak ve çatışmanın tam olarak çözülmesi için sahada çok az veya hiç eylemde bulunmadan kalmaktır. Siyasi ikilemeyle ilgili bir başka zorluk da Kamboçya'nın bölgede artan güç rekabeti ve gelişen strateji dinamikleri karşısında manevra alanının hala sınırlı olmasıdır. Bu konuda ise Güney Çin Denizi meselesi öne çıkmaktadır.

Güney Çin Denizi ihtilafı, Kamboçya'nın ASEAN'ın merkeziliği ve birliği pahasına Çin'den yana tavır aldığı yönündeki genel algının yanı sıra bölgesel barış ve istikrarı tehdit ettiği yönünde ciddi endişelere de yol açmıştır. Aslında Güney Çin Denizi meselesi çok daha önce de vardı ve Kamboçya 1999'da ASEAN üyeliğinden bu yana, 2002'de Kamboçya'nın ASEAN başkanlığı sırasında imzalanan ve 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) uyarınca Güney Çin Denizi'nde "seyrüsefer özgürlüğü" çağrısında bulunan ASEAN üyesi tüm devletler ile Çin arasında Güney Çin Denizi'nde Tarafların Davranışları Deklarasyonu'nun kabulü de dahil olmak üzere ilgili pek çok toplantıya katıldı. Ancak bu deklarasyon yasal olarak bağlayıcı değildi ve tartışma günümüze kadar devam etmiştir (Var, 2021).

Kamboçya, ASEAN üyesi devletler adına ilgili etkinlik ve

toplantılarda sürekli yer almak dışında, prensipte Güney Çin Denizi ihtilafına doğrudan müdahil olan bir taraf değildir. Ancak Kamboçya'nın 2012 yılında ASEAN Dönem Başkanlığını üstlenmesinden bu yana yaşanan bir dizi olay ve Kamboçya'nın resmi açıklamaları ile ülkenin pozisyonu, Kamboçya'nın ihtilafa ne ölçüde müdahil olduğu ve bunun bazı ASEAN üyelerine yönelik sonuçları konusunda gergin tartışmalara da yol açmıştır. Bazı ASEAN ülkelerinde, Çin'in Kamboçya'yı etkilemek için ekonomik gücünü kullandığına ve bunun karşılığında Krallığın anlaşmazlıkta Çin'in pozisyonunu desteklediğine ve ASEAN'da bir hoşnutsuzluk dalgasına neden olduğuna dair hem resmi hem de gayri resmi görüşler da vardır. Kamboçya'nın 2012'de ASEAN Başkanı olduğu dönemde Vietnam, Kamboçya'yı Ortak Bildiri'de Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) konusunu ele almaya çağırırken, Filipinler de Filipin Donanması ile Çin arasındaki çatışma bölgesi olan Scarborough Sığılığ'ındaki gerginliğin Ortak Bildiri'ye dahil edilmesini talep etmişti. Kamboçya Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Hor Namhong ise bu talepleri reddederek bu konuların sırasıyla Çin ile Vietnam ve Çin ile Filipinler arasındaki ikili sorunlar olduğunu ifade etti ve bu şekilde ASEAN'ın 45 yıllık tarihinde ilk kez Ortak Bildiri yayınlanamadı (BBC, 2012). Vietnam Dışişleri Bakanı Pham Binh Minh, Ortak Bildiri'nin yayınlanamamasından dolayı üzüntü duyduğunu söyledi. Filipinler, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Kamboçya'nın eylemini "Pekin'in isteklerini yerine getirmek" olarak suçladı. Ancak Namhong, ASEAN'ın Güney Çin Denizi'ndeki hak iddialarına ilişkin anlaşmazlığı ikili ilişkilerle çözülmesi gerektiğini tekrar ifade etti (Al-Jazeera, 2012).

Hem Kamboçya hem de Çin, Güney Çin Denizi ihtilafının uluslararasılaştırılmaması gerektiği konusunda aynı inancı paylaşmaktadır. Dört yıl sonra 2016'da Laos ASEAN'a başkanlık ettiğinde Kamboçya, Filipinler'in 2013 yılında şikâyetinde bulunduğu Daimi Tahkim Mahkemesi'nin kararını içeren Vientiane Ortak Bildirisi'nin yayınlanmasına karşı çıkmıştı (Mogato, Martina, & Blanchard, 2016). Hun Sen, Güney Çin Denizi ihtilafının ASEAN ile Çin arasındaki bir ihtilaf değil, Çin ile ASEAN'daki iddia sahibi devletler arasındaki bir ihtilaf olduğu görüşünü dile getirmiştir. Kamboçya Dışişleri Bakanı Sokhonn ise böylesine hassas bir dönemde Çin'den gelen sürekli yardım ve mali desteğin Kamboçya'nın Güney Çin Denizi anlaşmazlığındaki tutumunu etkilediğini reddederken, Kamboçya'nın ASEAN'ın Ortak Bildiri'de Daimi Tahkim Mahkemesi'nin kararına atıfta bulunmasını engellemediğini, ancak Filipinler'in bu konunun sadece Manila ile Pekin arasında olduğunu düşündüğünü ifade etti.

Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile ABD liderliğindeki Hint-Pasifik Stratejisi arasında artan rekabet, bazı ASEAN ülkelerinin taraf tutmak zorunda kalabileceğine dair endişelere yol açmıştır. Bu bağlamda ASEAN, kısa bir süre önce Hint-Pasifik Genel Görünümünü kabul ederek bu bölgesel gruplaşmanın "merkeziyetçiliğini, kapsayıcılığını, tamamlayıcılığını, uluslararası hukuka dayanan kurallara dayalı

bir bölgesel düzeni ve bölgedeki ekonomik angajmanı ilerletme taahhüdünü” sürdürdüğü yönündeki duruşunu netleştirmiştir. Hint-Pasifik Genel Görünümü, bölgesel gruplaşmanın kendi merkezizetiçiliğine bağılı kalma duruşunu açıkça ortaya koysa da ASEAN’ın kolektif eylemleri görölmeye devam etmektedir. En hassas nokta ise Kamboçya’daki Çin askeri üssüne ilişkin şüphelerdir.

Kamboçya’nın yeni bir Soğuk Savaş merkezine yerleştirilme olasılığı da mevcuttur. Ancak hem Çin hem de Kamboçya yetkilileri bu durumu kontrol altında göstermektedir. Ayrıca ABD’nin Güney ve Güneydoğu Asya’dan sorumlu Savunma Bakan Yardımcısı Joseph Felter, Kamboçya’nın Ream Deniz Üssü’ndeki eğitim binasının yenilenmesi için ABD’den gelen yardımı reddettiğini ifade etmişti. Felter ayrıca Kamboçya’da “yabancı askeri varlık” ihtimalinden duyduğu endişeyi de dile getirmiş ve bu durumun Kamboçya ile ABD arasında son birkaç yıldır zaten gergin olan ilişkileri daha da gerginleştirdiğini ifade etmiştir (RFA, 2019).

6. Kamboçya, ASEAN, Çin ve İkilem

Güneydoğu Asya Bölgesi hem siyasi hem de ekonomik nedenlerle giderek daha fazla stratejik bir alan olarak görölmektedir. Bölge, sömürge dönemi ve sonrasının yanı sıra onlarca yıl süren iç savaşları da içeren ve her bir ülkenin siyasi motivasyonunu ve stratejisini buna göre şekillendirmeye devam eden tarihi olgularla parçalanmıştır. Çin’in yükselişi, Japonya, Hindistan, Güney Kore gibi orta güçlerin kayda değer rolü ve ABD’nin bölgedeki varlığının azalması, gerçekten de bölgesel düzende büyük bir değişim olup olmadığı konusunda kritik bir soru ortaya çıkarmaktadır. Ortaya konan argüman, bölgenin süregelen bir güç kayması ya da büyük güç politikalarının değişimi ile karşı karşıya olduğu gerçeğidir. Güneydoğu Asya bugün çok kutuplu bir sistem geliştirmiştir, ancak bu geçişin kendisi de zorluklar barındırmaktadır. Acharya, bu büyük güçlerin rekabet ve dengelemeye girmesiyle birlikte bölgenin, farklı sorun/çıkar alanlarında bu güçlerle bireysel ve kolektif olarak nasıl ilişki kuracağına karar verme ve koordine etme konusunda ikilemlerle karşı karşıya kaldığına dikkat çekmektedir (Acharya, 2017).

Avrupalı sömürgeci güçlerin birbirleriyle uzlaştığı 19. yüzyılda Güneydoğu Asya’daki durum, buna örnek gösterilebilir. Ancak böyle bir durum, büyük güçlerin çıkarları uğruna ASEAN’ın çıkarlarını bir kenara iterek birliğin merkeziliğini zayıflatacaktır. Birçok araştırmacı Güneydoğu Asya ülkelerinin Çin ve ABD’nin bölgedeki rekabeti nedeniyle zor durumda kaldığını ve bölündüğünü düşünmektedir ve bu fikir giderek daha fazla kabul görmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi ve Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi Çin öncülüğündeki girişimler, ABD’nin belirsizliği ve bu bölgeye olan ilgisinin görünüşte az olması nedeniyle ABD için bir gerileme olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar Kamala Harris’in Singapur seyahati ve devamında Çin’i açıkça

tehdit etse de bu düşünceleri azaltmamıştır (Siow, 2024).

Güney Çin Denizi ihtilafı bölgesel barış ve güvenlik açısından büyük bir tehdit ve endişe oluşturmaktadır. ASEAN'ın Güney Çin Denizi ihtilafını ele alırken kurallara dayalı bir düzeni sürdürme konusunda güçlü bir kararlılık sergileme beklentisi yüksektir. ASEAN, uyuşmazlığın barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturulması amacıyla görüş alışverişini teşvik etmek üzere, Çin'in Güneydoğu Asya Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, ARF, ADMM+, EAS ve her iki tarafın Güney Çin Denizi Davranış Kuralları Deklarasyonu'na katılımını da içeren çeşitli diyalog mekanizmaları ve yaklaşımları benimsemiştir. Bu kilit belgelerin yol gösterici ilkeleri, anlaşmaları doğrudan veya dolaylı olarak ASEAN Yolu'na uygun olarak çizmektedir.

ASEAN'da üye devletlerin bölgesel barış ve istikrar arayışında ileriye bakabilecekleri çeşitli mekanizmalar olmasına rağmen, arka planda ele alınması gereken çok çeşitli siyasi ve güvenlik sorunları bulunmaktadır. Büyük güç politikaları, bölgesel kurallara dayalı düzen sorununu çevreleyen çeşitli belirsizliklerin ortasında Güneydoğu Asya'da kritik bir rol oynamaktadır. Ancak ASEAN'ın bölgesel kurumların inşası ve yönetimindeki önemli rolü, birliğin mevcut işbirliği öncülleri değiştirilmeden etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilemeyecektir. Yenilenmiş bir ASEAN, üye ülkeler arasında çok daha derin işbirliklerine fayda sağlayacak, uluslararası kabul görmüş kurallar, normlar ve ilkelerle desteklenen, kural temelli bir bölgesel düzen kuracaktır. Böyle bir dönüşüm, anlaşmazlıkların güçle değil kurallarla çözüldüğü bir sistem olarak bölgeye fayda sağlayacaktır.

Ayrıca, tek tek ülkeler olarak değil bir grup olarak kolektif bir şekilde hareket etmek, tüm yeniden yapılanma sürecinde gerçekten de çok önemlidir. Kolektif süreç, üye ülkeler arasındaki farklılıkların üstesinden gelinmesine ve güç ilişkilerinde dengeli bir duruma ulaşılmasına yardımcı olacaktır. Asya-Pasifik bölgesinin geleceğini yalnızca ABD ve Çin arasındaki rekabetin prizmasından gören geleneksel zihniyetin ötesine bakmaya da ihtiyaç vardır. Bu zihniyet, ASEAN ülkelerinin Asya-Pasifik'te kurala dayalı bölgesel düzenin kurulmasındaki rollerinin farkına varmalarında stratejik düşünmelerini engelleyebilir. Yine de ASEAN tek başına "bu bölgesel düzenin yöneticisi" rolünü oynayamaz. ASEAN'ın rolü, büyük güçlerle ve bu güçler arasındaki bağlantıları kuran ve eşit düzeyde katılıma imkan vermesi beklenen kurumsal düzenlemelerin yapıcı bir şekilde tasarlanmasıyla daha da artacaktır.

ASEAN'ın üye ülkelerinden biri olarak Kamboçya, ülke dış politikasının küçük devlet diplomasisiyle proaktif bir şekilde ilişkilendirilmesi ve çeşitlendirilmesinde temel bir rol oynamıştır. Krallığın, stratejik güvenlik ortamının giderek değiştiği ve bölgedeki güç rekabetinin yoğunluğunun arttığı bir ortamda diplomatik

manevra kabiliyetini güçlendirmek için daha esnek ve pragmatik olması gerekmektedir. Kamboçya'nın dış politikasında riskten korunma stratejisini daha da ileriye götürerek Anayasa'da yer alan ilk maddeye uygun olarak "tarafsızlık ve bağlantısızlık" temel ilkelerine bağlı kalması gerekmektedir. Taktiksel bir dengeleme ve çeşitlendirme stratejisi benimseyen Kamboçya, ekonomisini daha da büyütmeye şansına sahip olurken aynı zamanda ASEAN birliği ve merkezileşmesinin özünü de güçlendirecektir. ASEAN'ı merkeze yerleştirmek, bölgesel gruplaşmadaki ülkeler arasında silahlı çatışmalara dönüşme ihtimali olan bölgedeki küresel güç rekabetinin içselleştirilmesini de önleyecektir. Ancak hâlihazırda görülen en büyük sorun Kamboçya'nın ASEAN ve Çin arasında bir seçim yapmaya itilmesidir. Bu ise ASEAN platformu çerçevesinde hem birliğe hem de Kamboçya'ya zarar vermektedir.

Sonuç

ASEAN'da geçirdiği yirmi beş yılın ardından Kamboçya, hem bölge içi ticaret akışından hem de ASEAN'ın dış ortaklarından muazzam ekonomik faydalar elde etmiş ve yıllık %7'lik ekonomik büyüme oranına ulaşılmasına ASEAN'ın katkısı olmuştur. Kamboçya'nın bölgesel ticaret anlaşmalarına katılımı, ülkenin ticaret hacmini daha da genişletirken aynı zamanda daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmeye ve ekonomik rekabeti güçlendirmek amacıyla bölgedeki eşitsizlik açığını daraltmak için İKG'ye daha fazla yatırım yapmasını neden olmuştur. Dahası ASEAN üye ülkelerinden biri olmak, Kamboçya'nın trajik geçmişinden çıkardığı dersler ışığında, belirsiz jeopolitik manzara karşısında yabancı müdahalelere karşı ulusal egemenlik için bir kalkan olarak TAC ilkelerini benimsemesini sağlamıştır. Ayrıca ASEAN'ın amacı 'çeşitlilik içinde birlik' olduğu için sosyo-kültürel katılım, insan merkezli işbirliği çerçevesi aracılığıyla, bölgesel dayanıklılığı şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Kamboçya, eğitim, sağlık, turizm, kültür, gençliğin güçlendirilmesi ve sosyal refah beklentileri üzerine inşa edilen daha büyük bir topluluğun parçası haline gelmiştir.

ASEAN, 2008 ve 2011 yıllarında Preah Vihear tapınağı ile ilgili Kamboçya-Tayland sınır anlaşmazlığını çözemediği/müdahale edemediği için hayal kırıklığı yaşatmış ve 'karışmama' ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Öte yandan Kamboçya, Güney Çin Denizi konusunda ağır eleştirilere maruz kalmış ve Çin'in lehine hareket etmekle suçlanmıştır. ASEAN'ın 2012 yılındaki dönem başkanlığı sırasında Kamboçya, tartışmalarda ortak bir uzlaşmaya varılamaması nedeniyle bir ortak açıklama yayınlamamıştı. Prensipten ziyade Kamboçya, Güney Çin Denizi meselesini bir bütün olarak ASEAN ve Çin arasındaki anlaşmazlık olarak değil, iki taraflı olarak çözülmesi gereken ikili anlaşmazlıklar şeklinde görmektedir ve bu nedenle uluslararasılaştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir.

Ele alınması gereken birincil mesele, ASEAN'ın Güneydoğu Asya

bölgesinde artan güç rekabetinin etkileri etrafında manevra yapmak zorunda olduğu dinamikler ve gelişen bölgesel güvenlik mimarisi konusudur. Her bir üye devlet, TAC temel ilkesine bağlı kalmalı ve ASEAN'ın birliğini ve merkeziliğini güçlendirmelidir ki böylece baskın güçlerden birinin tarafını diğerlerine tercih etme ve bölgenin kolektif iradesi pahasına kendi çıkarlarını bir kenara bırakma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasın. Zira içinde bulunduğumuz stratejik belirsizlik çağında, bölgesel düzen anlayışı, ASEAN için de darbe anlamına gelmektedir. Bu darbe ise hâlihazırda Çin ile çok iyi ilişkileri olan Kamboçya için daha belirgindir. Aynı zamanda bu durum sadece Kamboçya için değil, sadık ABD müttefikleri olarak Singapur ve Filipinler için de geçerlidir. Ancak belirtilmesi gereken ve üzerinde durulması gereken konu, üye ülkelerin büyük güç savaşında taraf seçmeye itilmesidir/zorlanmasıdır. Bu nedenle Kamboçya'nın ASEAN içerisindeki politik duruşu, diğer üye ülkeleri de olumsuz etkileyebilir. Böyle bir eksene doğru kolektif kayma, muhtemelen ASEAN'ın sonunu getirebilecek ve üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir.

Finansal Destek ve Teşekkür / Grant Support and Acknowledgement	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynakça

- Acharya, A. (2017). The evolution and limitations of ASEAN identity. A. Baviera, & L. Maramis içinde, *SEAN@50 • Volume 4 - Building ASEAN Community: Political-Security and Socio-cultural Reflections* (s. 25-38). Singapore: ERIA.
- Al-Jazeera. (2012, July 13). *ASEAN talks fail over South China Sea dispute*. Ekim 23, 2024 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2012/7/13/asean-talks-fail-over-south-china-sea-dispute> adresinden alındı
- ASEAN. (1981, October 13-14). Joint Statement The Foreign Ministers of the Member States of the European Community and ASEAN London: <https://asean.org/joint-statement-the-foreign-ministers-of-the-member-states-of-the-european-community-and-asean-london-13-14-october-1981/> adresinden alındı
- BBC. (2012, July 13). Ekim 23, 2024 tarihinde Asean nations fail to reach agreement on South China Sea: <https://www.bbc.com/news/world-asia-18825148> adresinden alındı
- Boyle, G. (2024, October 22). *Cambodia backs Thai-led 6-country visa plan*. Ekim 23, 2024 tarihinde Bangkok Post: <https://www.bangkokpost.com/learning/easy/2888271/cambodia-backs-thai-led-6-country-visa-plan> adresinden alındı
- Butwell, R. (1972). Ne Win's Burma: At the end of the first decade. *Asian Survey*, 12(10), 901-912.
- Chairil, T., Putri, R. A., & Pertiwi, S. B. (2022). Road to ASEAN political security community vision 2025: Understanding convergence and divergence in ASEAN voting behaviors in the UNGA. *Journal of ASEAN Studies*, 10(2), 263–284.
- Chrea, S., Yok, S., & Pak, R. (2020). Technical and vocational education and training in Cambodia: Current status and future development. B. B. Paryono içinde, *Vocational Education and Training in ASEAN Member States: Current Status and Future Development* (s. 25-43). Singapore: Springer.
- Gainsborough, M. (1993). Vietnam and ASEAN: The road to membership? *The Pacific Review*, 6(4), 381-387.
- Haas, M. (1991). *Cambodia, Pol Pot, and the United States*. London: Bloomsbury Publishing.
- Huxley, T. (1987). *Cambodia in 1986: The PRK's Eighth Year*. Southeast Asian Affairs, 161-173.
- Indrawan, J. (2016). ASEAN Socio-Cultural Community (ASCC) in Conflict Prevention: The Role of Civil Society Organizations (CSOs). *Journal of ASEAN Studies*, 4(2), 142-155.
- Jones, L. (2007). ASEAN intervention in Cambodia: from Cold War to conditionality. *The Pacific Review*, 20(4), 523-550.
- Kamaruddin, N., & Idris, A. (2019). Challenges and Opportunities; Lessons for ASEAN Post 50. A. Idris, & N. Kamaruddin içinde, *ASEAN Post-50* (s. 239-247). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Keling, M. F., Som, M. H., N., S. M., S., S. M., & Ajis, M. N. (2011). The development of ASEAN from historical approach. *Asian Social Science*, 7(7), 169-189.
- Keller, L. (2005). UNTAC in Cambodia—from occupation, civil war and genocide to peace. *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*, 9(1), 127-178.
- KhmerTimes. (2024, January 4). *Cambodia attracts 268 new FDI's, which creates more than 307,000 jobs in 2023*. Kasım 12, 2024 tarihinde https://www.khmertimeskh.com/501417705/cambodia-attracts-268-new-fdis-which-creates-more-than-307000-jobs-in-2023/#google_vignette adresinden alındı

- Merican, D. (2007, February). *Cambodia's Engagement with ASEAN: Lessons for Timor Leste*. Kasım 14, 2024 tarihinde CICP Working Paper No.14. : <https://cicp.org.kh/wp-content/uploads/2021/02/CICP-working-paper-14-Cambodias-Engagement-in-ASEAN-by-Din-Merican.pdf> adresinden alındı
- Mogato, M., Martina, M., & Blanchard, B. (2016, July 26). *ASEAN deadlocked on South China Sea, Cambodia blocks statement*. Ekim 25, 2024 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/article/world/asean-deadlocked-on-south-china-sea-cambodia-blocks-statement-idUSKCN1050F6/> adresinden alındı
- Monychenda, H. (2022). Step By Step From Cambodia Toward ASEAN. M. Indrawan, J. B. Luzar, H. Hanna, & T. Mayer içinde, *Civic Engagement in Asia: Transformative Learning for a Sustainable Future* (s. 237-248). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Pakdeekong, M. (2022). Who Owns the Preah Vihear Temple? A Thai Position. *ASEAN international law*, 43-51.
- Poole, P. A. (1972). Cambodia: The Cost of Survival. *Asian Survey*, 12(2), 148-155.
- Prasad, M. N. (2017). Jakarta Informal Meetings, 1988-1989. M. N. Prasad içinde, *Indonesia's Role in the Resolution of the Cambodian Problem* (s. 99-132). London: Routledge.
- Rana, S., & Ardichvili, A. (2014). Cambodia and the ASEAN economic community: Opportunities, challenges, and implications for human resource development. *Reconsidering development*, 3(1), 38-55.
- RFA. (2019, July 1). *Cambodia Rejects Suspicions Reversal on US Base Upgrade Signals Plans to Host Chinese Military Assets*. Ekim 23, 2024 tarihinde Radio Free Asia: <https://www.rfa.org/english/news/cambodia/base-07012019152820.html> adresinden alındı
- Sihanouk, N. (1970). The future of Cambodia. *Foreign Affairs*, 49(1), 1-10.
- Siow, M. (2024, August 20). *From Singapore to Palawan: how Kamala Harris' Asean engagement could shape her presidency*. Ekim 23, 2024 tarihinde My News: <https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3275117/singapore-palawan-how-kamala-harris-asean-engagement-could-shape-her-presidency> adresinden alındı
- Stockwell, A. J. (1999). Imperialism and Nationalism in South-East Asia-. J. M. Brown, & R. Louis içinde, *The Oxford History of the British Empire: The Twentieth Century*, 4, (s. 465-489). New York: Oxford University Press.
- Temiz, S. (2019a). Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) Ve Bölgesel Siyasi Etkileri. *SBAD - Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 285-302.
- Temiz, S. (2019b). Maphilindo: Malezya, Filipinler ve Endonezya Arasında Pan-Malayizm Temelli Güneydoğu Asya Teşkilatı ve Güneydoğu Asya Bölgeselciliğine Etkisi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 227-252.
- Temiz, S. (2020a). ASEAN'da Kollektif Kimlik İnşa Çabaları ve Sömürgecilik Etkisi. G. Çağar içinde, *Biz ve Ötekiler - Uluslararası İlişkilerde Kimlik Perspektifinden Dış Politika* (s. 209-237). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Temiz, S. (2020b). Hindicın Bölgesinde Aktüel Gelişmeler. İ. Ermağan, M. Özay, & Ö. Z. Keyvan içinde, *Dünya Siyasetinde Asya-Pasifik 2-3* (s. 81-110). Ankara: Nobel Akademik.
- Temiz, S. (2024). *ASEAN - Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği Siyasal Yapısı ve Gelişimi*. Ankara: Berikan.
- Thangavelu, S. M., Vutha, H., Khov, E. H., Khong, B., & Tith, S. (2022). Potential Impact of RCEP and Structural Transformation on Cambodia. F. Kimura, S. Thangavelu, & D. Narjoko içinde, *RCEP: Implications, Challenges, and Future Growth of East Asia and ASEAN* (s. 195-145). Jakarta: Economic Research Institute for ASEAN and East Asia.

- Var, V. (2021). Cambodia's South China Sea Policy: From ASEAN Aligned to Echoing Chinese Clientism. G. Houlden, S. Romaniuk, & N. Hong içinde, *Security, Strategy, and Military Dynamics in the South China Sea* (s. 193-214). Bristol: Bristol University Press.
- Yamakage, S. (. (2017). Evolving ASEAN and Changing Roles of the TAC. A. Baviera, & L. Maramis içinde, *ASEAN @ 50 Volume 4: Building ASEAN Community: Political-Security and Socio-cultural Reflections* (s. 39-47). Jakarta: Economic Research Institute for ASEAN and East Asia.l.

Extended Abstract

As a member of ASEAN, Cambodia is bound to contribute in the evolving regional dynamic with regards to intra-regional stability and pressures from extra-regional influences presented by the United States and China. From this perspective, Cambodia is strategically located in Southeast Asia, hence serving as a required influential power for the growth of regional collaboration in ASEAN. The nation has gone further to participate in various current undertakings of the Association geared toward increasing economic, political, and security collaboration. Cambodia's involvement in ARF and EAS provides an assurance for confidence-building measures within the region through a slow pace of consultation. The stability would unlock the secret of maintaining economic growth, reducing tensions, especially at a time when there have been historic disputes and geopolitical rivalries in the region. This has significant implications for Cambodia's position within ASEAN, especially regarding its relationships with global powers like the United States and China. The rise of China's Belt and Road Initiative has brought massive investments to Cambodia, stimulating economic growth but also increasing fears of dependency on Chinese influence. Meanwhile, the U.S. has sought to balance against China's influence with deeper relations with Cambodia through its democracy and human rights programs, despite repeated criticism of Cambodia's political environment. Up to now, this sensitive balance between the two powers has been a mold for Cambodia's foreign policy and a factor in its behaviour within ASEAN, underlining the complexity of balancing external pressures with national interests.

Democratic reforms in Cambodia are an issue that also involve its standing in ASEAN. While the Cambodian government has taken some steps towards reform, there are still considerable challenges regarding the limits on freedom of expression and political dissent. These have been internal dynamics that make the position of Cambodia in ASEAN rather complicated, since member states express this aspiration to adhere to democratic principles and human rights. Where Cambodia has remained under the thumb and scrutiny of the international community, this ability to truly implement meaningful reforms, in a sense, constitutes an added value to strengthen its credibility within ASEAN and beyond.

Economically, Cambodia has recorded impressive growth, having expanded its GDP by many times in the last two decades. As a member of ASEAN, Cambodia is obliged to participate in and benefit from the various regional economic integration initiatives such as the ASEAN Economic Community, envisioned as a single market and production base. Thus, Cambodia pursues practical utilization of strategic partnerships with due Foreign direct investment attraction, diversification, and development of the structure of exports. While infrastructural deficits, labour market problems, and possible vulnerability to exogenous economic shocks impose a continued requirement for an emphasis on sustainable development so as to make sure that economic stability is a long-term proposition.

ASEAN, for its part, is striving towards regional unity, with Cambodia playing an indispensable role in it. Cambodia's active participation in multilateral dialogues and observance of the consensus and non-interference principles of ASEAN have been imbued with the desire to encourage collective efforts to cope with such challenges as climate change, migration, and security threats. Thus, by encouraging this collective spirit among the ASEAN member-states, Cambodia contributes to a coherent regional identity, which is a prerequisite for increasing ASEAN's international prestige.

ASEAN membership epitomizes Cambodia's strategic ambitions through the many complex regional and global influences. In a balancing act between partnerships, democratic aspirations, and economic goals, Cambodia's contribution to ASEAN will still be crucial in forging a future of regional cooperation and stability in Southeast Asia; after all, Cambodia sees ASEAN as not only a wider network but also as a highly credible regional bulwark of strength. As ASEAN does not protect only the countries in the region from powers outside of the region, but also against each other. Thus, ASEAN is an indispensable organization to Cambodia.

